

IMMERSIV MUHITDA O'QUVCHILARNING NUTQ RIVOJLANISHI
DARAJASINI BAHOLASH MEZONLARI

Kenjaboyeva Nigora

Ilmiy rahbar

Saidmurodova Madina Musurmonqul qizi

Termiz Davlat Pedagogika instituti magistranti

Abstrakt : Ushbu maqolada immersiv muhitda o'quvchilarning nutq rivojlanishini baholash mezonlari, ularni shakllantirish tamoyillari hamda ta'lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida immersiv ta'lim texnologiyalari (VR, AR, multimodal vositalar) yordamida nutq faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari – talaffuz aniqligi, lug'aviy boylik, grammatik to'g'rilik, kommunikativ faollik va nutqning funksional moslashuvchanligi – baholash uchun mos indikatorlar ishlab chiqildi. Olingan natijalar immersiv muhitda o'quvchi nutqining rivojlanish jarayoni an'anaviy metodlarga nisbatan samaraliroq ekanini ko'rsatdi. Mazkur mezonlar ta'lim jarayoniga joriy etilganda o'quvchilar nutq faolligi, muloqot kompetensiyasi va mustaqil fikrlash ko'rsatkichlarida sezilarli o'sish kuzatildi.

Abstract: This article examines the criteria for assessing students' speech development within an immersive learning environment, along with the principles for constructing these criteria and their applicability in educational practice. During the study, a set of indicators suitable for evaluating key aspects of speech activity—pronunciation accuracy, lexical richness, grammatical correctness, communicative engagement, and functional adaptability—was developed using immersive technologies such as VR, AR, and multimodal tools. The results indicate that the speech development process in immersive settings is more effective compared to traditional methods. When the proposed criteria were integrated into the learning process, significant improvements were observed in students' speech activity, communication competence, and independent thinking.

Аннотация : В данной статье анализируются критерии оценки речевого развития учащихся в условиях иммерсивной образовательной среды, а также принципы их формирования и возможности применения в учебном процессе. В ходе исследования были разработаны показатели для оценки основных компонентов речевой деятельности – точности произношения, лексического запаса, грамматической правильности, коммуникативной активности и функциональной адаптивности – с использованием иммерсивных технологий (VR, AR, мультимодальные средства). Полученные результаты показали, что развитие речи в иммерсивной среде происходит более эффективно по сравнению с традиционными методами. Внедрение данных критериев в образовательную практику привело к заметному повышению речевой активности, коммуникативной компетентности и самостоятельности мышления учащихся.

Kalit soʻzlar: *immersiv muhit, nutq rivojlanishi, baholash mezonlari, VR texnologiyalari, AR texnologiyalari, kommunikativ kompetensiya, multimodal taʼlim, diagnostika, oʻquvchi nutqi, pedagogik baholash.*

KIRISH

Zamonaviy taʼlim jarayonida oʻquvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirish masalasi eng dolzarb pedagogik yoʻnalishlardan biri hisoblanadi. Globallashuv, raqamli texnologiyalar va kommunikatsiya maydonining kengayishi oʻquvchilardan nafaqat toʻgʻri, balki mazmunli, mantiqiy va samarali nutq bilan ishtirok eta olishni talab qilmoqda. Shu bois taʼlim tizimida anʼanaviy usullarni boyituvchi, tabiiy til muhitiga yaqinlashuvchi innovatsion yondashuvlar — xususan, immersiv texnologiyalar — keng qoʻllanila boshladi. Immersiv muhit oʻquvchini faol subyekt sifatida nutq jarayoniga jalb qilishi, tinglab tushunish, mulohaza qilish, muloqotga kirishish kabi koʻnikmalarni real vaziyatga yaqin sharoitda shakllantirishi bilan ajralib turadi. Shunga qaramay, immersiv taʼlimning oʻquvchi nutqiga taʼsiri, ayniqsa rivojlanish darajasini aniqlaydigan baholash mezonlarini ilmiy asoslash hali toʻliq ishlab chiqilmagan. Amaldagi baholash tizimlari koʻp hollarda faqat grammatik toʻgʻrilik yoki talaffuz aniqligiga urgʻu beradi, immersiv muhitda shakllanadigan koʻplab nutq sifatlarini — kommunikativ faollik, kontekstga moslashuvchanlik, multimodal nutq koʻnikmalari — yetarli darajada qamrab olmaydi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi immersiv muhitda oʻquvchi nutqining rivojlanish jarayonini kompleks, ilmiy asoslangan mezonlar orqali baholash zarurligi bilan belgilanadi. Ushbu maqolada immersiv texnologiyalar asosida nutq faoliyatining asosiy komponentlarini aniqlash, ularga mos baholash indikatorlarini ishlab chiqish hamda ularning taʼlimiy samaradorligini tahlil qilish nazarda tutiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot immersiv muhitda oʻquvchilarning nutq rivojlanishi darajasini baholash mezonlarini ishlab chiqish va ularning samaradorligini aniqlashga qaratilgan boʻlib, jarayon bir nechta bosqichlar asosida amalga oshirildi.

1. Tadqiqot dizayni

Tadqiqot aralash (mixed-method) yondashuv asosida olib borildi. Unda sifat (intervyu, kuzatuv, ekspert tahlili) va miqdoriy (diagnostik testlar, reyting shkalalari) metodlar uygʻunlashtirildi. Ushbu yondashuv immersiv muhitda oʻquvchilar nutqi qanday jarayonda shakllanishi va unga taʼsir qiluvchi omillarni chuqur oʻrganish imkonini berdi.

2. Ishtirokchilar

Tadqiqotda 5–7-sinf oʻquvchilaridan iborat 60 nafar ishtirokchi qatnashdi. Ular tasodifiy tanlov asosida ikkita guruhga ajratildi:

- Eksperimental guruh — immersiv (VR/AR va multimodal) taʼlim muhiti asosida mashgʻulotlar olib borildi.

- Nazorat guruhi — anʼanaviy usullar asosida oʻqitildi.

Shuningdek, 6 nafar ona tili oʻqituvchisi ekspert sifatida baholash jarayoniga jalb qilindi.

3. Immersiv taʼlim muhiti va vositalar

Eksperimental guruh bilan ishlashda quyidagi texnologiyalardan foydalanildi:

- VR simulyatsiyalar: muloqot sahnalari, hikoya qilish vaziyatlari, rolli oʻyinlar;
- AR ilovalari: vizual obyektlar bilan bogʻliq nutq topshiriqlari;

- Multimodal platformalar: audio-video suhbatlar, virtual suhbatdoshlar, interaktiv ssenariylar.

Ushbu vositalar o'quvchining real kommunikativ vaziyatga to'liq kirishishini ta'minlab, uning nutq faolligini oshirishga xizmat qildi.

4. Baholash mezonlarini ishlab chiqish jarayoni

Mezonlarni yaratishda quyidagi tamoyillar asos qilib olindi:

- Komplekslik — nutqning fonetik, leksik, grammatik, pragmatik va kommunikativ jihatlarini qamrab olish;
- O'lchovchanlik — har bir ko'rsatkich uchun aniq indikatorlar, ballar va darajalar belgilandi;
- Immersivlikka moslik — mezonlar multimodal va interaktiv nutq xususiyatlarini baholay olishi;
- Amaliy qo'llash imkoniyati — o'qituvchilar tomonidan dars jarayonida qo'llashga yaroqliligi.

Natijada besh asosiy ko'rsatkich bo'yicha baholash shkalalari ishlab chiqildi:

1. Talaffuz aniqqligi
2. Lug'aviy boylik
3. Grammatik to'g'rilik
4. Kommunikativ faollik
5. Funktsional moslashuvchanlik (situativ nutq)

Har bir mezon 5 pog'onali reyting tizimi asosida baholandi.

5. Ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash

- Dastlabki (pre-test) va yakuniy (post-test) diagnostik testlar o'tkazildi.
- Immersiv mashg'ulotlar davomida o'quvchilarning nutqi video-kuzatuv orqali qayd etildi.
- Ekspert baholari o'rtasidagi moslik Krippendorff alfasida tekshirildi.
- Miqdoriy natijalar SPSS dasturi orqali tahlil qilindi: o'rtacha qiymatlar, t-test, dispersiya tahlili.
- Sifat tahlili uchun kontent tahlili va tematik kodlash usuli qo'llanildi.

6. Etika masalalari

Tadqiqot barcha ishtirokchilarning roziligi asosida olib borildi. O'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlandi, natijalar faqat ilmiy maqsadlarda qo'llandi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida immersiv ta'lim muhiti o'quvchilarning nutq rivojlanishiga ko'rsatgan ta'siri va ishlab chiqilgan baholash mezonlarining amaliy qiymati bir necha yo'nalishda tahlil qilindi. Olingan natijalar quyida keltiriladi.

1. Dastlabki va yakuniy baholash natijalari (Pre-test va Post-test)

Dastlabki test natijalari eksperimental va nazorat guruhlar o'rtasida katta farq yo'qligini ko'rsatdi. Ammo immersive ta'lim asosida olib borilgan 10 haftalik mashg'ulotlardan so'ng sezilarli yuksalish qayd etildi:

- Talaffuz aniqqligi eksperimental guruhda o'rtacha 29% ga oshdi (nazorat guruhida 11%).

- Lug'aviy boylik (aktiv so'zlar soni va mazmunan to'g'ri qo'llash) 34% o'sdi (nazoratda 12%).
- Grammatik to'g'rilik bo'yicha o'quvchilar xatolari 24% kamaydi (nazoratda 9%).
- Kommunikativ faollik (gap qurish tezligi, muloqotga kirishish tayyorligi) 40% ga oshdi (nazoratda 14%).
- Funksional moslashuvchanlik — real vaziyatda to'g'ri reaksiya, mantiqiy nutqni qurish — 38% ko'rsatkichga erishdi (nazoratda 13%).

t-test natijalari immersiv guruhda barcha besh mezon bo'yicha $p < 0.05$ bo'lgan sezilarli statistik farqni ko'rsatdi.

2. Ekspert baholari mosligi

Ekspertlar tomonidan berilgan baholar o'rtasida yuqori darajadagi moslik kuzatildi:

- Krippendorff alfa = 0.81, bu mezonlar yetarlicha ishonchli ekanini ko'rsatadi.

Bu mezonlar immersiv muhitga mos ravishda o'quvchi nutqini baholashda samarali ishlashini tasdiqladi.

3. Immersiv muhitning nutqqa ta'sir mexanizmlari

Kuzatuv va suhbatlar orqali quyidagi ijobiy omillar aniqlandi:

- O'quvchilar virtual sahnalarda o'zlarini erkinroq tutib, ko'proq gapira boshladilar.
- AR vazifalari vizual qo'llab-quvvatlash orqali so'z yodlash jarayonini tezlashtirdi.
- Multimodal vaziyatlar o'quvchilarda nutqni kontekstga moslashtirish ko'nikmasini kuchaytirdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari immersiv muhit o'quvchilarning nutq rivojlanishida sezilarli o'sishga olib kelishini ko'rsatdi. Bu o'sish, avvalo, immersiv texnologiyalarning o'quvchini faol muloqot jarayoniga jalb qila olishi, real vaziyatga yaqin sharoit yaratishi va multimodal stimullar ta'sirida nutq mexanizmlarining faollashuvi bilan izohlanadi.

1. Immersiv muhitning nutq ko'nikmalariga ta'siri

Tadqiqotdan ko'rinib turibdiki, VR va AR texnologiyalarining qo'llanilishi o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirdi. VR rolli o'yinlari o'quvchiga o'zini real kommunikativ vaziyatda his qilish imkonini yaratdi, bu esa nutqni erkin va tabiiy shakllantirishga xizmat qildi. Bu jarayon psixolingvistik jihatdan qulay bo'lib, o'quvchi nutqidagi psixologik to'siqlarni kamaytirishi bilan izohlanadi.

AR vositalari esa vizual qo'llab-quvvatlash orqali lug'aviy boylikni oshirishda samarali bo'ldi. Natijada o'quvchilar so'zlarni nafaqat yodladilar, balki ularni kontekstga mos tarzda qo'llashni ham o'rgandilar. Multimodal platformalar mantiqiy va izchil nutq qurilishiga yordam berdi, bu esa kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga xizmat qildi.

2. Baholash mezonlarining samaradorligi

Ishlab chiqilgan besh asosiy mezon immersiv muhitga mos nutq faoliyatini to'liq qamrab ola oldi. An'anaviy baholash tizimlarida ko'p hollarda grammatik to'g'rilik va talaffuz asosiy mezon sifatida qaraladi. Tadqiqotda esa kommunikativ faollik, funksional moslashuvchanlik kabi immersiv muhitga xos nutq ko'nikmalari alohida o'rin oldi. Ekspert baholarining yuqori mosligi ($\alpha = 0.81$) ushbu mezonlarning ilmiy jihatdan asoslanganligini tasdiqlaydi.

3. Immersiv muhitning an'anaviy ta'limga nisbatan ustunliklari

Natijalar immersiv muhitning an'anaviy usullarga nisbatan bir necha ustunligini ko'rsatdi:

- Faollik: o'quvchi passiv tinglovchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylanadi;
- Motivatsiya: qiziqarli vizual va virtual sahnalar o'quvchini nutqqa undaydi;
- Mustaqillik: immersiv topshiriqlar o'quvchidan mustaqil fikrlash va vaziyatga

mos reaksiya talab qiladi;

- Xatolardan qo'rqmaslik: virtual muhit xavfsiz bo'lgani uchun o'quvchi xato qilishdan uyalmasdan gapira oladi.

Bu jihatlar ayniqsa nutqni erkin shakllantirishda juda katta ahamiyatga ega bo'lib, an'anaviy darslarda yetishmaydigan komponentlarni to'ldiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Anderson, P. (2019). Immersive Learning and Language Development: A Pedagogical Framework. London: Routledge.
2. Azimova, D. (2021). Immersiv texnologiyalar asosida nutq kompetensiyasini rivojlantirish metodlari. Ta'lim va Innovatsiyalar Jurnal, 4(2), 56-64.
3. Bailenson, J. (2018). Experience on Demand: What Virtual Reality Is, How It Works, and What It Can Do. New York: W. W. Norton.
4. Cantoni, L., & Tardini, S. (2020). Digital and Immersive Education: Theoretical and Applied Perspectives. Springer.
5. Golonka, E., Bowles, A., Frank, V., Richardson, D., & Freynik, S. (2014). Technologies for foreign language learning: A review of technology types and their effectiveness. Computer Assisted Language Learning, 27(1), 70-105.
6. Hsu, L., & Ching, Y. (2022). Augmented reality-supported learning for enhancing oral communication skills. Interactive Learning Environments, 30(5), 845-860.
7. Kim, M., & Park, J. (2020). Effects of VR-based speaking tasks on learners' oral fluency and motivation. Language Learning & Technology, 24(3), 68-89.
8. Uzokov, A. (2022). Immersiv muhitda o'quvchilar nutq faoliyatini baholash mezonlari: nazariya va amaliyot. O'zbekistonda Pedagogik Tadqiqotlar, 3(1), 112-120.